

TARJIMADA UCHRAYDIGAN LINGVOKULTURAL MUAMMOLAR

Qurbonova Shaxnoza Damin qizi

Teacher of International innovation university, Karshi, Uzbekistan,

e-mail: shaxnozaqurbonova35@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqola tarjima jarayonidagi lingvomadaniy soʻzlar, soʻz birikmalar, terminlar va gaplarni asliyat tilidan tarjima tiliga oʻqirishda yuzaga keladigan muammolarni analiz qiladi. Shuningdek, ushbu maqola tarjima fenomenini oʻqitish jarayoni nuqtai nazaridan koʻrib chiqadi. Muallif tarjimaning bir nechta xususiyatlarini oʻrganadi va tarjimon oʻz vazifalarini bajarishda duch keladigan asosiy muammoni ochib beradi. Tarjimon asl tildan oʻzga tilga tarjima qilganda, asl tilning baʼzi asosiy soʻzlari yoʻqoladi va bu soʻzlar baʼzan tarjima qilingan tilning maʼlum bir madaniyati bilan bogʻliq hisoblanadi. Ushbu maqolada muallif asosiy eʼtiborni tarjima jarayonida juda keng tarqalgan alluziya deb ataladigan jarayonga qaratadi.*

Kalit soʻzlar: *tarjima, madaniyat, ishora, manbaa, maqsad, alluziya, xususiyat, adabiyot, maʼno, tarjima, lingvokulturologiya, muammo.*

Asr boshida madaniyat tushunchasi yangi maʼnoga ega boʻldi. Agar ilgari madaniy qadriyatlar, sanʼat asarlari, adabiyot va boshqa shu kabi tushunchalar ustunlikka ega boʻlgan boʻlsa, keyinchalik zamonaviy dunyoda madaniyat tushunchasining ahamiyati ortib bormoqda yaʼni odamlarning milliy urf-odatlarini, ularning qiyofasini tavsiflash va talqin qilish uchun, dunyoqarash, xulq-atvor, fikrlash va atrofdagi dunyoni idrok etishning oʻziga xos xususiyatlari ifodalash uchun qoʻllanilmoqda. Tarjima va tarjimonlik uzoq asrlardan buyon dunyo xalqlari tarixi va madaniyatida shakllanib kelayotgan koʻhna ijodiy faoliyat sohalaridan biridir. Yer yuzining turli qitʼalari va mintaqalarida bir necha ming yildan buyon umrguzaronlik qilib kelayotgan odarnzod nasllari oʻz ijodkorlik havaslari, qiziqishlari, imkoniyatlari, manfaatlarini tarjima vositasida ham namoyon qildi. Uni xalqlararo aloqa vositasiga aylantirdi, undan doim sarnarali tarzda foydalandi. Tarjima va tarjimonlar orqali insoniyat qavmlari bir-birlaridan xabardor boʻldi, oʻzaro borish-kelish qildi. Shu bilan birga savdo, hunarmandchilik, uy-joy, yoʻl qurilishi, dehqonchilik, aslaha-anjomsozlik kabi sohalarni asrma-asr tadrijiy rivojlantirib, yoʻlga qoʻyib bordi. Odam qavmlari qulay va xatarsiz hayot kechirishni bir-biridan oʻrgandi, bir-biriga yoʻl koʻrsatdi, bir-biridan rang oldi va rang-barang madaniyatlarning jozibali qirralarini bir-biriga namoyon qildi. Tilmochlilar ishlarining oʻzaro muvofiq, adolatli bitishi va xalqlarning totuvliklariga xizmat qiladilar. Ular insoniyat qavmlarini turli jaholat balo-ofatlari, behuda qirgʻinlardan saqlashga saʼyi-harakat qilardilar. Tilmocho oʻzini tilchi deb ham bilgan. Tilmochlarning tilchiligi juda katta aql-u zakovatni talab qilar, ular tarixiy-ijtimoiy jarayonlarda tenglikni vujudga keltirishga urinardilar. Tilchilar va tilmocho harnma vaqt oʻz davri madaniyatining oldingi qatorlarida borardi. Shu tariqa tarjimonlik insoniyat yaratgan sohalar ichida bebaho, qadrli, oliyjanob,

ilg'or faoliyat turiga aylandi. Tarjimonlar xalqlarning bir-birlarini bilish va o'rganishlariga tengsiz hissa qo'shdi. Birinchi tarixchilar, geografiya, geodeziya bilan shug'ullanuvchi kishilar ham tarjimonlar ichidan yetishib chiqdi.

Tarjimon tarjima jarayonida lingvomadaniy so'zlarni tarjima qilishda bir qancha muammolarga duch kelishi mumkin. Lingvomadaniyat tilda va nutqda o'z aksini topgan va mustahkamlangan xalq madaniyatini o'rganadi. U birinchi navbatda, muayyan madaniyatning mif, afsona, urf-odat, an'ana, udum, taomil, ramzlarini tadqiq etadi. Hozirgi kunda til va madaniyat tushunchalari birgalikda o'rganilmoqda. Bu ikki tushunchani birlashtirib yangi tushuncha lingvomadaniyat (lingvokulturologiya) tilshunoslikda paydo bo'ldi va bu shakllanish jarayoni bir necha davrni o'z ichiga oladi.

Badiiy tarjima murakkab va ko'p qirrali vazifa bo'lib, u nafaqat lingvistik mahoratni talab qiladi, balki turli madaniy chegaralar bo'ylab ma'no va uslubni o'tkazishni, shuningdek, muallifning niyati va g'oyasini nozik tushunishni zaruratga aylantiradi. Muallif yetkazmoqchi bo'lgan ma'no, so'z va gaplarning tuzilishi, nuqtai nazari, so'z o'yini, kontekst, ijtimoiy madaniy va geografik sharoitlar ana shunday e'tiborga molik jihatlar bo'lib, ular asarning qayta yaratilyotgan tarjima shakliga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, badiiy tarjima jarayonidagi muammolarni ikki asosiy guruhga bo'lish mumkin, bular: lingvistik qiyinchiliklar va madaniyat bilan bog'liq muammolar. Birinchi turdagi (lingvistik) qiyinchiliklar tarjima olib borilayotgan ikki tildagi fonologik, sintaktik, leksik, semantik, stilistik va pragmatik farqlar tufayli kelib chiqadi. Quyida ushbu guruhga kiruvchi muammolar haqida birma-bir so'z yuritiladi:

-Kontekst. Badiiy tarjima jarayonida kontekstning ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi. Tarjimon asl asarning ma'nosi, uslubi va g'oyasini o'quvchiga to'g'ri yetkazish uchun madaniy, lingvistik va kontekstual omillarga diqqat bilan, alohida e'tibor qaratishi lozim. Faqat shundagina tarjimon muallif maqsadiga to'g'ri keladigan tarjimani yaratishi va uni o'qiydigan auditoriyaga moslashtirishi mumkin.

- Murakkab til. Badiiy matnlar ko'pincha murakkab tilni, jumladan, noodatiy lug'at, jargon, idioma va metaforalarni o'z ichiga oladi. Bu esa tarjimon har bir so'z va iboraning ma'nosini nozik nuqtalarigacha sinchkovlik bilan o'rganishni taqozo qilgani sababli tarjimani qiyin va ko'p vaqt talab qiladigan jarayonga aylantiradi. Chunki badiiy tarjimada uslubiy xususiyatlar katta ahamiyat kasb etadi.

- Ko'p ma'nolilik (polisemiya)– bu bir nechta ma'noga ega bo'lgan til shakli (so'zlar, iboralar va boshqalar)dir. Bu ma'nolarning barchasi bir etimologik asosdan kelib chiqqan bo'lib, bunda, odatda, so'zning birinchi ma'nosi to'g'ridan-to'g'ri, lug'aviy ma'no, qolganlari ko'chma ma'no hisoblanadi. Bu holat, ya'ni polisemik so'zning turli ma'nolari tajribasiz tarjimon uchun qator qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, bu ma'nolarning bir-biriga juda yaqinligi yoki kontekstning adabiyliigi tarjimonni o'ylantirib, uning shu vaziyat uchun mos keladigan ma'noni tanlashida murakkabliklarni keltirib chiqaradi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- Omonimlik bir xil shaklga ega bo'lgan, ammo ma'no jihatidan farq qiladigan leksik birikmalarga ishora qiluvchi semantik hodisadir. Masalan, ingliz tilidagi bank so'zi: 1) turli tashkilot va shaxslar pul qo'yishi yoki qarz olishi, milliy valyutani chet el valyutasiga almashtirishi mumkin bo'lgan muassasa yoki bu xizmatlar taklif qilinadigan bino; 2) daryo o'zani, qirg'oq yoki sohil; 3) qiyalik, tepalik; 4) uyum, to'da kabi ma'nolarga ega.

- Semantik o'zgarishlar haqidagi bilimning ozligi. Semantik o'zgarishlar haqida ma'lumot yetishmasligi ko'plab tarjimonlar uchun katta muammo tug'diradi. Semantik o'zgarishlar deganda, bir davrdan boshqa davrga o'tilar ekan, odamlarning tafakkur tarzi va xulq-atvoridagi o'zgarishlar natijasida so'zda sodir bo'ladigan tarixiy o'zgarishlar tushuniladi.

Tarjima qilinishi zarur bo'lgan manbaaning madaniy tarkibini etkazish uchun ikkita tubdan farq qiluvchi strategiya mavjud: birinchisi, o'zga til tashuvchilarning madaniyatni idrok etishga moslashishi bo'lib, o'zga til tashuvchilari dastlab madaniy farqlar yumshatiladi, keskin o'ziga xoslik bilan almashtiriladi umumiyroq (umumlashtirish) yoki shunga o'xshash (adekvat almashtirish) jarayon orqali sodir bo'ladi. Boshqa strategiya - buning qarama-qarshisi: o'quvchi chet tillari tashuvchilar madaniyati olamiga ko'chiriladi: madaniy farqlar ba'zan hatto ta'kidlanadi (ko'p sonli transliteratsiyalar). Ikkala strategiya ham tarjimonning aniq va yashirin (tag ma'noli) tushuntirishlardan (eslatmalardan) foydalanadi. Birinchi strategiyani kuchli moslashish, ikkinchisini esa zaif deb atash mumkin. Kuchli yoki zaif madaniy moslashuvni tanlash madaniy joy bilan belgilanadi. Asarning badiiy qadriyatlar tizimida o'ziga xoslik egallaydi. Agar milliy qarash o'quvchi uchun muhim omil bo'lsa, (masalan, "Ming bir kecha" ertagi) unda zaif moslashish strategiyasi tanlanadi. Agar asosiysi bo'lsa umumiy insoniy muammolar asosiy masala bo'lsa, qoida tariqasida kuchli moslashishga ustunlik beriladi.

Xulosa sifatida tarjima va madaniyat bir-biriga bog'liq tushunchalar hisoblanadi. Tarjima jarayonida bir xalqning madaniyatiga xos so'zlarni boshqa bir tilga va boshqa bir xalq madaniyatiga moslashtirib tarjima qilish, unga muqobil variant topish va adekvatlikka erishish bu qiyin masalalardan biri hisoblanadi. Undan tashqari, lingvokulturologik terminlar va jumalarni tarjima qilishda muqobili bo'lmagan holatlarda ularga izoh berish va transliteratsiya usulidan foydalanish tavsiya etiladi. To'g'ri yondashuvlar, usullar va protseduralar orqali kitobxonga tarjimani chiroyli tarzda yetkazib, samarali tarjimaga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Antipov G. A., Donskiy O. A., Markovina I., Sorokin.A. Matn kabi madaniyat fenomeni. Novosibirsk, 1989 yil.
2. Apresyan yu. D. So'z pragmatikasining bir qismi sifatida Konnotatsiyalar (leksikografik aspekt) // Tanlangan asarlar..

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

3. Arutyunova N. D. Milliy o'ziga xoslik, til, ma'no // Tilshunoslik XX asr: natijalar va istiqbollar. M., 1995 yil. 1-jild 4.
4. Babaeva E. V. mulkka bo'lgan munosabatning madaniy va lingvistik xususiyatlari (material bo'yicha nemis va rus tillari materiallari asosida // dissertatsiya. Texnika fanlari nomzodi Filologiya. M., 1997 yil.
5. Barxudarov L. S. Til va tarjima. M., 1975 yil.
6. Rashidova A. ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ № 23(101). Часть 2. 2020

